

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

**РЕПРЕСІЇ РАДЯНСЬКОГО
ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ
НА ЗАХІДНИХ ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ (1939–1953):
ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ, ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ**

Монографія

За редакцією Василя Ільницького, Миколи Литвина та Миколи Галіва

**REPRESSION OF THE SOVIET TOTALITARIAN REGIME
IN THE WESTERN LANDS OF UKRAINE (1939–1953):
CAUSES AND CONSEQUENCES, POLITICS OF MEMORY**

Monograph

Edited by Vasyl Ilnytskyi, Mykola Lytvyn and Mykola Haliv

Видавничий дім

«Гельветика»

2019

УДК 321.64:316.4.063.7"1939-1953"(477.8)
Р41

Рецензенти:

Віталій Тельвак – доктор історичних наук, професор;
Андрій Боляновський – доктор історичних наук.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(протокол № 12 від 28.11.2019 р.)*

Р41 **Репресії радянського тоталітарного режиму на західних землях України (1939–1953): причини і наслідки, політика пам'яті** : монографія / за редакцією Василя Ільницького, Миколи Литвина та Миколи Галіва. – Дрогобич; Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 268 с.

ISBN 978-966-916-986-0

У книзі проаналізовано суспільно-політичні причини, масштаби, етнополітичні наслідки репресій щодо населення західноукраїнського регіону (1939–1953), а також політику пам'яті з приводу них в Україні. Колективна праця підготовлена у рамках виконання науково-дослідницької роботи «Репресії радянського тоталітарного режиму на західних землях України (1939–1953): причини, наслідки, політика пам'яті».

Видання адресоване науковцям, викладачам, краєзнавцям, політичним та громадським діячам, студентам, усім, хто цікавиться історією України.

УДК 321.64:316.4.063.7"1939-1953"(477.8)

© Авторський колектив., 2019
© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2019

ISBN 978-966-916-986-0

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (Василь Ільницький, Микола Литвин)	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ОСВІТИ, ПРОСТОРІВ ПАМ'ЯТІ	
Історична пам'ять та політика пам'яті: теоретико-концептуальні засади дослідження (Любомир Хахула)	9
Навчально-історична література про політику пам'яті в Україні щодо радянських репресій на західноукраїнських землях (1939–1953) (Василь Футала)	30
Розділ 2. РЕПРЕСІЇ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ	
Сталінські депортації 1940–1941 років в історичній пам'яті українського народу (Володимир Баран)	50
Організація репресивно-каральних органів (1944–1953) (Василь Ільницький, Микола Галів)	75
Депортації з українсько-польського пограниччя середини ХХ ст. як практика та інструмент репресій політики тоталітарних режимів (Микола Литвин)	106
Репресії радянської тоталітарної системи проти українського визвольного руху (1944–1953): депортаційний вимір (Василь Ільницький, Уляна Галів)	125
Застосування привселюдних покарань радянськими репресивно-каральними органами у боротьбі із українським визвольним рухом (1944–1953) (Василь Ільницький, Тарас Батюк)	144

Розділ 3. ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ЩОДО РЕПРЕСИВНИХ АКЦІЙ
СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ: ДОСВІД, ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

УНР-івська еміграція на Волині: між екстермінацією та історичною пам'яттю (<i>Руслана Давидюк</i>)	159
Возз'єднання/приєднання/інкорпорація Західної України до СРСР/УРСР як конфлікт історичної пам'яті (<i>Микола Литвин</i>)	175
Імперіалістична, тотальна, вітчизняна, ідеологічна... якою була Друга світова війна для України? (<i>Іван Патриляк</i>)	191
Остарбайтери з України: репресії та пам'ять (<i>Віталіна Данильчук</i>)	207
Сталінські репресії. Уроки Західної України. (Не)пам'ятання минулого (<i>Оксана Каліщук</i>)	223
НАШІ АВТОРИ	264

ПЕРЕДМОВА

Історичний досвід держав і народів доводить, що помилки у сфері політики пам'яті призводять до розхитування суспільних настроїв, загострення політичної ситуації, громадського неспокою, особливо в суспільствах і державах перехідного типу. В Україні ще й дотепер циркулюють відмінний, часто суперечливий, неоднозначний історичний досвід та історична пам'ять різних національних, соціальних, релігійних спільнот. Проблемність ситуації поглиблюється прагненням різних політичних сил в Україні й за кордоном використовувати певні історичні події та явища (навіть маргінального характеру) у власних інтересах. Сепаратистські настрої серед частини населення окремих регіонів України у поєднанні з геополітичними намірами деяких сусідніх держав створюють загрозу національній безпеці України та є результатом, зокрема, небажання/невміння української влади в добу незалежності приділяти належну увагу конструктивній політиці пам'яті. З огляду на сказане продумана, виважена, коректна, спрямована на перспективу політика пам'яті держави набуває загальнодержавної ваги і є запорукою політичної та соціально-економічної стабільності. Важливо враховувати, що вибудовувати таку політику слід з урахуванням вітчизняного та зарубіжного історичного досвіду, рекомендацій науковців, зокрема й істориків.

Водночас відкриття доступу до раніше засекречених документальних фондів архівів усіх рівнів і галузевої належності у сучасній Україні дає можливість підготувати комплексне дослідження, яке відзначатиметься узагальнювальними підходами як щодо географічного (усі західні області України), національного (тогочасні етнічні спільноти, етнографічні групи регіону), соціального (весь спектр західноукраїнського соціуму), правового (з огляду на чинне міжнародне і тодішнє радянське законодавство), так і хронологічного (1939–1953) вимірів.

При цьому першочергової необхідності набуває потреба формування виваженої політики пам'яті сучасної української держави, яка б, з одного боку, згладжувала суперечності в історичній пам'яті населення, а з іншого – зміцнювала національно-державницьку ідею України, демонструвала консолідовану позицію політичної та інтелектуальної

адміністрація відводила відкритим стратам і судовим процесам над членами ОУН та УПА, оскільки вдало розіграні судові процеси мали на меті дискредитувати діяльність ОУН, сформувати негативне ставлення до націоналістів. Проте публічні страти та інші форми не змогли позбавити націоналістів підтримки та допомоги населення, втримати його в страху, чого прагнув режим, і аж ніяк не сприяли формуванню прорадянських настроїв.

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ, Тарас БАТЮК

Розділ 3

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ЩОДО РЕПРЕСИВНИХ АКЦІЙ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ: ДОСВІД, ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

УНР-івська ЕМІГРАЦІЯ НА ВОЛИНІ: МІЖ ЕКСТЕРМІНАЦІЄЮ ТА ІСТОРИЧНОЮ ПАМ'ЯТТЮ

Міжвоєнну українську політичну еміграцію представляло покоління людей, що народилися у останній чверті XIX ст., стояли біля витоків національного пробудження, творили Українську революцію, а після її поразки, змушені були залишити малу батьківщину, емігрувавши на захід, де продовжували державницьку працю і боротьбу з більшовицьким режимом. Переважна частина наддніпрянської політичної еміграції, що обрала місцем свого перебування Польщу, була пов'язана з державними структурами та Армією Української Народної Республіки (УНР). З огляду на національний, конфесійний склад населення Волинського воєводства, емігранти, попри труднощі і заборони з боку польської влади, прагнули оселитися саме тут.

Незважаючи на внутрішні суперечності, емігрантів об'єднувала ідея української державності та негативне ставлення до більшовицького режиму. Особливо гострою була реакція на політику колективізації, що призвела до Голодомору 1932–1933 рр., атеїзацію та комуністичну ідеологізацію українців в УСРР/УРСР. Засуджуючи політику більшовиків у радянській Україні, емігранти почасти виступали за українсько-польське порозуміння.

На початку Другої світової війни у Західній Волині лунали заклики захисту Польщі як спільної батьківщини. 2 вересня 1939 р. на скликаній президентом Польщі надзвичайній сесії Сейму і Сенату прем'єр генерал Славой-Складовський, подякувавши за зібрання, запевнив, що «війну ми виграємо». Посол С. Скрипник у виступі підкреслював: «Наш обов'язок – забути про болісні досвіди минулого й у почутті великої відповідальності за долю Річипосполитої стати на спільному фронті. Людність Волині стала з цілою готовністю на заклик держави. Вже сьогодні мої брати

зрошують поля боїв власною кровю». Посол згадав про «ідею 1920 р., ідею спільної долі обох народів та спільної оборони, що їх висловили Пілсудський і Петлюра. Рік 1939 нічим не відрізняється від 1920. Вороги ті самі, тільки інакше поділили ролі між собою»⁴⁴⁸.

На мітингу у Рівному 3 вересня 1939 р. діяч Волинського українського об'єднання (ВУО), редактор дитячого журналу «Сонечко» А. Вівчарук також згадував про спільні дії польської та української армій у 1920 р., говорив, що українське населення буде «вірно захищати Польську державу, яка прийняла українців»⁴⁴⁹.

Справді, українські політичні емігранти у складі польської армії брали участь у боях з нацистами. Окремі з них потрапили у полон, а згодом були звільнені завдяки клопотанню еміграційного уряду УНР в екзилі. Серед них полковник Армії УНР, учасник Першого Зимового походу М. Крат, який у 30-х рр. працював у банку м. Ковель; полковник Армії УНР К. Смовський, очільник першої на Волині філії УЦК в Острозі; повстанський отаман Я. Гальчевський (Войнаровський), який у другій половині 20-х рр. жив у Ланівцях, Корці, співпрацював зі спецслужбою ДЦ УНР. М. Крат та К. Смовський згодом вступили до Української національної армії (УНА) під командою генерала П. Шандрука, після війни вчоргове емігрували на захід. Я. Гальчевський долучився до «Поліської січі» Тараса Бульби-Боровця, був організатором Грубешівської української самооборони, загинув у 1943 р. у бою з польськими партизанами.

Приєднання Західної України до СРСР стало потрясінням для всього закордонного українства. Для українських політичних емігрантів, що жили на Західній Волині і враз опинилися на території СРСР, втратили зв'язок з УНР-івськими центрами, ці події стали катастрофою. Руйнація Польщі та поширення на західноукраїнські землі радянської влади змусили їх визначитися зі своїм майбутнім. Щоб уникнути можливих репресій з боку більшовиків, багато хто виїхав на територію, підконтрольну нацистам.

Встановлення тотального контролю над населенням західноукраїнських земель впродовж вересня 1939 – червня 1941 рр. мало системний характер. Масового характеру набула ліквідація наявних у регіоні

⁴⁴⁸ Історичне засідання польського союму. *Діло*. 1939. Ч. 201(15.280). 5 вересня. С. 3.

⁴⁴⁹ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 3250, арк. 10, 16 зв.

громадських структур, культурно-освітніх організацій, легальних політичних партій, кооперативів, а також фізичне винищення носіїв національної політичної культури, розширення мережі в'язниць, проведення насильницьких виселень.

На першому етапі основну роль у боротьбі з «ворогами радянської влади» відігравали оперативно-чекістські групи (ОЧГ) НКВС. «Неперевершеним організатором і блискучим виконавцем найганебніших і найцинічніших каральних акцій» став призначений 2 вересня 1939 р. посаду наркома внутрішніх справ УРСР І. Серов⁴⁵⁰. Станом на 1 жовтня 1939 р. ОЧГ арештували в Західній Україні 3914 осіб, не рахуючи військовополонених. В. Меркулов та І. Серов повідомляли у шифротелеграмі № 44 в НКВС СРСР про різні групи арештованих, виокремлюючи «петлюрівців та учасників бандугруповань» (144 особи)⁴⁵¹.

Каральні органи – НКВС, суд, прокуратура – формувалися на основі жорсткої централізації, згідно з наказами НКВД СРСР від 6 листопада 1939 р. «Про організацію органів НКВД Західної України» і «Про організацію територіальної і залізничної міліції Західної України та укомплектування її кадрами». В новоутворених областях, відповідно до названих документів, створювалися обласні управління НКВС та повітові апарати (згодом районні)⁴⁵².

У проведенні масової операції з «очищення» новоприєднаних територій від «контрреволюційного елементу» головними виконавцями на рівні областей стали кадри, апробовані під час «Великого терору». В супереч постанові від 17 листопада 1938 р. РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства», в Західній Україні знову на повну потужність діяли позасудові органи (Особлива нарада), повсюдно практикувався спрощений порядок ведення слідства, превентивні арешти⁴⁵³.

⁴⁵⁰ Бажан О. Слуга, або фрагменти життя генерала Серова. *З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ*. 1994. № 1. С. 230.

⁴⁵¹ Історія органів державної безпеки на Волині / Наук. ред. М.М. Кучерепи; заг. ред. В. Мельникович. Луцьк: Ініціал, 2012. С. 46.

⁴⁵² *Реабілітовані історією. Рівненська область*. Кн. 1 / Відп. секр. А.А. Жив'юк. Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2006. С. 22.

⁴⁵³ Жив'юк А. Кадровий склад і діяльність органів НКВД-НКГБ під час «першої радянізації» Західної України крізь призму «Великого терору». *З архівів ВЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2012. № 2(39). С. 9, 11.

«Інструкція особливим відділам щодо використання списків ворогів радянської влади при захопленні території противника», прийнята у 1932 р., вимагала відразу виявляти і заарештовувати активних ворогів, зокрема діячів «української к[онтр]-р[еволюційної] еміграції різних політичних відтінків в Польщі, Румунії і ін. країнах»⁴⁵⁴. До укладеного, згідно з інформацією Іноземного відділу (ІНО) ОДПУ УСРР, «Списку відомих діячів українських організацій і українських агентів» потрапили українські політичні емігранти, що жили на території Західної Волині, зокрема члени політичних, культурних, громадських організацій, послі до польського Сейму⁴⁵⁵. Подібні списки склалися з кінця 20-х рр., регулярно поповнювалися та отримували статус так званих мобілізаційних документів, потрібних на випадок воєнних дій. Отже, значну частину емігрантів, зокрема на Західній Волині, радянські спецслужби знали заздалегідь, попри те, що згадані списки не були добре вивірені, в них трапляється багато помилок, описок. До того ж, більшовики у 1939 р. захопили частину документів польської поліції, жандармерії, «двійки» Генштабу, отримавши додаткову інформацію про діячів українського національного руху в регіоні. Водночас певний час зайняв переклад матеріалів з польської мови, що дало змогу частині діячів залишити цю територію.

Таким чином, на початку Другої світової війни українські політичні емігранти потрапили під пильний нагляд радянських силових структур, опинилися під арештом. Подальша їхня доля була трагічною: в'язниці, виправно-трудові табори, розстріли. Одними з перших були арештовані колишні військові Армії УНР, яких звинувачували у боях проти ЧА. Сотника Армії УНР А. Аккермана, заступника солтиса у с. Сухівці Ровенського повіту засудили до розстрілу⁴⁵⁶. М. Варакуту, уродженця Полтавщини, який після інтернування оселився Ковелі, розстріляли 7 липня 1941 р., до суду, за рішенням Наркома внутрішніх справ і прокурора УРСР⁴⁵⁷. Війта с. Старий Олексинець на Кременеччині А. Баксу

⁴⁵⁴ Даниленко В.М. Ліквідація Польської держави та встановлення радянського режиму в Західній Україні. *Український історичний журнал*. 2006. № 3. С. 123.

⁴⁵⁵ ГДА СБУ, м. Київ, ф. 13, спр. 205, арк. 1–87.

⁴⁵⁶ ГДА СБУ, м. Рівне, ф. 5(Р), спр. 5072.

⁴⁵⁷ ГДА СБУ, м. Луцьк, ф. П, спр. 3287, арк. 46.

розстріляли 28 червня 1941 р. у тюрмі Тернополя⁴⁵⁸. Сотника Армії УНР Ю. Бунду розстріляли у в'язниці м. Володимир-Волинський⁴⁵⁹.

Під особливим прицілом органів НКВС були колишні повстанські отамани. За вироком кримінальної колегії Вінницького обласного суду, 14 травня 1941 р. розстріляли повстанського отамана Гайсинського повіту Ананія Волинця⁴⁶⁰. У міжвоєнний час він жив у Ровно займався кооперативною роботою, належав у 20-х рр. до Української народної партії (УНП), у 30-х рр. був членом головної ради Волинського українського об'єднання (ВУО), товариства «Українська школа», «Товариства ім. митрополита Петра Могили», працював технічним секретарем Ровенського магістрату⁴⁶¹. 10 лютого 1940 р. за вироком Військового трибуналу військ НКВС розстріляли не менш відомого повстанського отамана Якова Водяного, який у міжвоєнний період жив на Кременеччині, співпрацював зі спецслужбою ДЦ УНР⁴⁶².

Серед розстріляних назвемо колишнього секретаря президії Трудового конгресу, товариша міністра закордонних справ (1919), уродженця Катеринославщини С. Бачинського. Після інтернування він переїхав до Кременця, працював у Союзі кооперативів, заснував читальню українських газет, інформаційно-довідкове бюро для селян⁴⁶³. У 1923 р. отримав роботу вчителя у семикласній українській школі в Острозі. У цьому містечку одружився⁴⁶⁴. Згодом працював агрономом, очолював дослідну станцію у с. Новий Двір поблизу Ровно. Виступав з рефератами, засновував осередки «Просвіти», «Просвітянські хати», організовував виставки, займався журналістською діяльністю. У кінці літа 1936 р. родина перебралася у с. Межирічі, поблизу Корця⁴⁶⁵. Через

⁴⁵⁸ ГДА СБУ, м. Тернопіль, ф. П, спр. 3377.

⁴⁵⁹ Реабілітовані історією. Волинська область. Кн. 2 / Відп. секр. М.М. Кучерепа та ін. Луцьк: Надстиря, 2013. С. 471, 492.

⁴⁶⁰ ГДА СБУ, м. Київ, ф. 5(Р), оп. 1, спр. 68253.

⁴⁶¹ Детал.: Давидок Р.П. Політична діяльність Ананія Волинця в умовах Другої Речі Посполитої. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки РДГУ*. Вип. 21. Рівне, 2011. С. 91–102.

⁴⁶² ГДА СБУ, м. Київ, ф. 6(Р), оп. 1, спр. 75027.

⁴⁶³ ГДА СБУ, м. Київ, ф. 6(Р), оп. 1, спр. 69848, т. 1, арк. 23–24, 178.

⁴⁶⁴ ГДА СБУ, м. Київ, ф. 6(Р), оп. 1, спр. 69848, т. 2, арк. 7.

⁴⁶⁵ ГДА СБУ, м. Київ, ф. 6(Р), оп. 1, спр. 69848, т. 2, арк. 15 зв.; Бачинський М. Сергій Бачинський. Спогади сина. Львів, 2004. С. 103.

активну громадську роботу напередодні Другої світової війни польська влада виселила С. Бачинського з села як з прикордонної зони⁴⁶⁶. Початок воєнних дій сприяв його поверненню до родини, а згодом призначенню директором школи у с. Велика Харуча. У лютому 1940 р. С. Бачинського заарештували, а 24 травня наступного року Київський обласний суд засудив його до розстрілу⁴⁶⁷. Вирок було виконано 22 червня 1941 р.⁴⁶⁸. Останній спочинок український політичний емігрант знайшов у Биківні. Родину С. Бачинського, як і інших заарештованих, вислали у Казахстан⁴⁶⁹.

Репресивна система вмiла зберiгати таємницi, тому доля багатьох українських політичних емігрантів залишається нез'ясованою. Часто відомо про арешт органами НКВС, але далі сліди губляться. Диригент першого Українського національного хору, композитор, згодом священник М. Тележинський, за одними даними, загинув під час конвоювання до табору при спробі втечі, за іншими – розстріляний у 1940 р. чи 1941 р. у тюрмі⁴⁷⁰. Ймовірно, були розстріляні: один із засновників Української народно-республіканської партії (УНРП), у міжвоєнний період директор Українбанку у Луцьку, редактор «Волинського слова» О. Ковалевський; театральний діяч, директор Волинського українського театру (ВУТ) М. Певний; керуючий справами міністерства праці в урядах УНР, а у 30-і рр. – член ВУО, лавник міської ради Луцька Л. Михайлів. Існує інформація про розстріл у концтаборі в Старобільську під Харковом підполковника армії УНР, скарбника військового міністерства УНР С. Письменного⁴⁷¹, що з 1922 р. жив у с. Зарицьк Дядківської гміни Ровенського повіту, працював на Ровенській електростанції, член філії УЦК, активіст ВУО, організатор «Просвітянських хат»⁴⁷².

⁴⁶⁶ ГДА СБУ, м. Київ, ф. 6(Р), оп. 1, спр. 69848, т. 1, арк. 247 зв.

⁴⁶⁷ ГДА СБУ, м. Київ, ф. 6(Р), оп. 1, спр. 69848, т. 2, арк. 97зв. 98.

⁴⁶⁸ ГДА СБУ, м. Київ, ф. 6(Р), оп. 1, спр. 69848, т. 2, арк. 112.

⁴⁶⁹ Бачинський М. Сергій Бачинський. Спогади сина. Львів, 2004. С. 147.

⁴⁷⁰ Борщевич В. Доля священників УАПЦ Волині у 1944–1950 рр. Луцьк [б.в.], 1997. С. 7.

⁴⁷¹ Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Київ: Темпора, 2007. С. 340.

⁴⁷² Давидюк Р. Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства. Львів; Рівне: Дятлик М., 2016. С. 241, 248.

Більшість емігрантів, що залишилися на території Західної Волині, після арешту і вироку ув'язнювали. У квітні 1940 р. арештували та засудили на 8 років ВТТ колишнього ад'ютанта командуючого Північною групою військ Директорії отамана Оскілка П. Шевела⁴⁷³. Йому вдалося вижити у таборах і після війни переїхати до Польщі, куди на той час, після відбуття спецпоселення у Казахстані, переселили родину⁴⁷⁴. Потрапила під арешт НКВС у Рівному П. Багринівська, завідувачка господарства у міністерстві юстиції уряду УНР, очільниця «Союзу українок» з центром у Рівному. Допити, жакливі умови утримання негативно вплинули на стан здоров'я уже літньої жінки: її відправили у психіатричну лікарню⁴⁷⁵. Її «поталанило»: з початком німецько-радянської війни вона опинилася на волі.

Багато заарештованих і засуджених помирили у таборах від нелюдських умов утримання і надважкої праці. У 1939 р. заарештували та засудили харківського губернського комісара, адвоката Г. Степуру, який у 1944 р. помер на засланні. Місце поховання його залишається невідоме⁴⁷⁶. Заарештований у вересні 1939 р. і засуджений на 10 років таборів у 1941 р. начальник штабу 4-ї Сірожупанної дивізії Армії УНР, учасник Першого Зимового походу О. Волосевич, який у міжвоєнний період очолював філію УЦК у Кременецькому повіті, згодом став настоятелем Хрестовоздвиженської церкви у Кременці. Його земне життя завершилося у липні 1943 р. у таборі м. Печора (Республіка Комі)⁴⁷⁷. Помер на засланні у Казахстані у 1942 р. сенатор до польського Сейму, адвокат, член ВУО М. Маслов, у роки революції – керівник юридичного відділу Міністерства закордонних справ УНР⁴⁷⁸. У квітні 1943 р. також у таборі помер С. Рощинський, заарештований у липні 1940 р. і ув'язнений на 8 років ВТТ. Уродженець Полтавщини, вояк Другої Сіньожупанної

⁴⁷³ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 781.

⁴⁷⁴ Архів автора. Інтерв'ю з Олександрою Новацькою (Шевело), записані 1.08.2019. м. Білосток. Республіка Польща.

⁴⁷⁵ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 2768, арк. 9, 28; Реабілітовані історією. Рівненська область. Кн. 1 / Упоряд. А.А. Жив'юк. Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2006. С. 361–362.

⁴⁷⁶ Реабілітовані історією. Волинська область. Кн. 1. / Відп. секр. М.М. Кучерпа та ін. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. С. 602–604.

⁴⁷⁷ Реабілітовані історією. Тернопільська область. Кн. 3 / Упор. Бажан О.Г., Гуцал П.З., Кіт Л.М. Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2013. С. 219.

⁴⁷⁸ ДАВО, ф. 277, оп. 1, спр. 882, арк. 15; *Енциклопедія Українознавства: Словникова частина*. У 10 т, т. 4. / Гол. ред. В. Кубійович. Львів: НТШ, 1994. С. 1483–1484.

дивізії, у міжвоєнний період він займався кооперацією і очолював філію УЦК у Костополі⁴⁷⁹. Помер у лютому 1942 р. у тюрмі № 2 м. Астрахань підстаршина полку Чорних Запорожців А. Мороз, нагороджений «Залізним хрестом за Зимовий похід і бої». Його арештували 13 лютого 1941 р., не встигли судити, а з початком війни вивезли на схід»⁴⁸⁰.

Ф. Софронів 1917 р. добровільно вступив до Першого Українського полку ім. Богдана Хмельницького. Під час бою під Крутами перебував у санітарному поїзді на станції Бахмач як телефоніст⁴⁸¹. У міжвоєнний період працював помічником секретаря Межирицької, згодом Деражненської, Клеванської гмін. 28 лютого 1940 р. був заарештований і постановою ОН при НКВС СРСР ув'язнений у ВТТ на 5 років. Помер 26 липня 1942 р. у таборі⁴⁸². Учасник бою під Крутами та Другого Зимового походу, М. Рожко у міжвоєнний час поселився у с. Юридика (нині територія м. Почаїв), де провадив лікарську практику, позаяк до революції вчився на медичному факультеті Київського університету. 20 березня 1940 р. арештований органами НКВС і постановою ОН НКВС СРСР від 10 лютого 1941 р. ув'язнений на 8 років таборів. Після звільнення у 1948 р. проживав у Казахстані, у 1952 р. заарештований вдруге і засуджений на 10 років⁴⁸³.

Працівник міністерства здоров'я і суспільної опіки УНР Л. Серветник у 1923 р. обирався членом ревізійної комісії Ровенського сеймику, згодом працював фельдшером на Бабинській цукроварні, брав участь у роботі Українського громадянського комітету допомоги емігрантам в Польщі з центром у Ровно, займався кооперацією. У 1928 р. його обрали послом до Сейму, згодом став віце-бургомістром м. Костопіль. 25 липня 1940 р. посла арештували і постановою ОН НКВС СРСР 29 березня 1941 р. ув'язнили у ВТТ на 8 років⁴⁸⁴. Через кілька тижнів заарештували його сина Валентина, студента хімічного відділу природничого факультету Львівського університету, який приїхав на канікули додому,

⁴⁷⁹ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 721.

⁴⁸⁰ ГДА СБУ, м. Рівне, ф. 4(Р), спр. 12689.

⁴⁸¹ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 486, арк. 12–14.

⁴⁸² ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 486, арк. 70.

⁴⁸³ Реабілітовані історією. Тернопільська область. Кн. 3 / Упор. Бажан О.Г., Гуцал П.З., Кіт Л.М. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2013. С. 249.

⁴⁸⁴ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 960.

у Костопіль⁴⁸⁵. В. Серветника звинуватили у належності до ОУН і також засудили на 8 років таборів⁴⁸⁶.

Поодиноким відчайдухам вдалося втекти з-під арешту органів НКВС, як наприклад, учаснику Першого Зимового походу, підполковникові Армії УНР П. Смородському. До приходу німців він переховувався у Львові. У 1941 р. працював повітовим агрономом у м. Сарни, очолив штаб «Поліської січі» Тараса Бульби-Боровця⁴⁸⁷.

Окремі засуджені емігранти потрапили під амністію як польські громадяни. Внаслідок підписання 30 липня 1941 р. у Лондоні угоди про відновлення радянсько-польських дипломатичних відносин, було прийнято Указ ПВР СРСР від 12 серпня 1941 р. про амністію польських громадян та укладено польсько-радянський військовий договір 14 серпня 1941 р. Відповідно до цих документів, 6 вересня 1941 р. як польського громадянина амністували інженера залізничного будівництва УНР А. Стрижевського, засудженого у червні 1940 р. на 8 років ВТТ⁴⁸⁸. У роки революції він був заступником крайового комісара Одеси, Херсонщини, Таврії, Катеринославщини, помічником уповноваженого українського уряду в Одесі. У 1921 р. очолив Центральне бюро біженців (ЦББ) у Ченстохові, з 1923 р. жив і працював у Волинському воєводстві⁴⁸⁹. Згідно зі згаданою амністією, звільнили посла до Сейму М. Буру, заарештованого 17 жовтня 1939 р. і засудженого на 8 років таборів⁴⁹⁰. Згодом М. Бура вступив в армію генерала Андерса, після війни емігрував спочатку до Великобританії, а у 1948 р. – до Канади⁴⁹¹. Траплялося, що емігрантів звільняли з-під арешту органів НКВС. Думаємо, що у більшості таких випадків слідчим вдавалося або завербувати підслідного, або домогтися на це згоди, хоча у справах, як правило, доказів цього не збереглося.

⁴⁸⁵ ГДА СБУ, м. Рівне, ф. 5(Р), спр. 11896, арк. 41.

⁴⁸⁶ ГДА СБУ, м. Рівне, ф. 5(Р), спр. 11896, арк. 245.

⁴⁸⁷Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Київ: Темпора, 2007. С. 413; Марчук І., Марчук Н. «Поліська Січ». Рівне : О. Зень, 2016. С. 35.

⁴⁸⁸ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 1101, арк. 126, 133.

⁴⁸⁹Детал.: Давидюк Р.П. З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині. Рівне : ПП ДМ, 2014. С. 132–144.

⁴⁹⁰ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4253.

⁴⁹¹ Яськевич Р. З глибини віків. Нариси історії сіл Шпанів, Олексин, Хотин, Зозів. Рівне : ПП ДМ, 2012. С. 65–66.

Українські політичні емігранти, що після поразки революції осіли у Волинському воєводстві, намагалися в силу своїх можливостей берегти пам'ять про своїх побратимів. Чи не найважливішим завданням був догляд за могилами загиблих товаришів по зброї. Для цього систематично проводилися збірки коштів на встановлення надгробків, впорядкування спільних могил загиблих українських вояків. Часто клопоти щодо поховань померлих емігрантів брали на себе філії УЦК, які діяли на всій території Польщі з метою консолідації і захисту прав політичних емігрантів. «Густо і рясно вкрита Волинь могилками хороброго війська Отамана Петлюри, відомих серед народу під назвою «могилки петлюрівців». Розкидані ці могилки і по селах, і по містах, і по хуторах, але не скрізь однаково їх люди оберігають: одні – з більшою шаную та відданістю, а другі з трепетом у серці» – писав у 1932 р. автор «Української ниви», закликаючи збирати відомості про такі поховання, подавати їх дописи, спомини і фотографії⁴⁹².

Спільними зусиллями емігрантської спільноти вдалося встановити пам'ятник отаманові В. Тютюннику, який помер від тифу у Ровно (грудень 1919 р.)⁴⁹³. На той час могила генерала виглядала дуже скромно: «Звичайний дерев'яний хрест з бляшаною таблицею: «Отаман Василь Несторович Тютюнник. Командуючий Армією УНР – помер у ніч з 18 на 19 грудня 1919 р.». Під написом образ Св. Архангела Михайла – герб Київської землі». 14 жовтня 1931 р. на місцевому Дубенському цвинтарі відбулася урочиста посвята обеліска В. Тютюнникові⁴⁹⁴.

Поряд із отаманом поховали колишнього начальника військово-ветеринарної управи Українського генерального військового секретаріату К. Вротновського-Сивошапку, який помер 1929 р. у Ровно. Зусиллями місцевої української громади й емігрантів у Здолбунові (1935) встановили й освятили пам'ятник полковнику Армії УНР Б. Магеровському, що помер 1926 р. УНР-івські емігранти проводили роботу зі збору коштів для встановлення пам'ятника генералу Армії УНР О. Алмазову, який помер 13 грудня 1936 р. у Луцьку. На місцевому цвинтарі м. Сарни

⁴⁹² Шануймо світлу пам'ять Петлюри та його козаків. *Українська нива*. 1932. Ч. 26–27. 29 червня. С. 3.

⁴⁹³ ДАРО, ф. 30, оп. 19, спр. 413, арк. 1.

⁴⁹⁴ А.В. Панахида на могилі отамана Василя Тютюнника в Рівному. *Українська нива*. 1931. Ч. 32. 30 жовтня. С. 2.

відновили могилу-пам'ятник 245 українським воякам, загиблим у боях із більшовиками 1919 р. за місцеву станцію. Пам'ятник у формі хреста на могилах вояків Армії УНР встановили у с. Любиковичі Сарненського повіту, Олександрії Ровенського повіту, Ланівцях, Кременці, Гощі⁴⁹⁵.

До сьогодні, на жаль, більшість могил вояків Армії УНР не збереглися. Друга світова війна, радянська політика пам'яті призвели до зачистення цих поховань. Комуністична влада асоціювала «петлюрівців» із «ворогами народу», їхні імена намагалися затерти, забути, очорнити, не згадувати про події Української революції.

Частину поховань емігрантів втрачено, частину збережено та відновлено на території сучасної Польщі. Ці місця пам'яті українців зібрав і проаналізував відомий дослідник О. Колянчук, систематизувавши їх за повітами і населеними пунктами. Для прикладу, на цвинтарі у м. Грубешів було поховано полковника Армії УНР Я. Гальчевського (Войнаровського) (отамана Орла), який загинув у березні 1943 р. у с. Пересоловичі під час нападу відділу АК. Його похоронили зусиллями української громади, але згодом поховання було знищено⁴⁹⁶.

На цвинтарі у м. Холм відліла могила члена УЦР, голови уряду УНР в екзилі П. Пилипчука, який з 1925 р. жив у Луцьку, працював інженером у магістраті, очолював «Товариство ім. Лесі Українки», «Рідну хату», був одним із організаторів ВУО. Збереглися також поховання братів Антона і Павла Васильчуків, діячів Української революції, послів до польського Сейму та ін⁴⁹⁷.

Складні й трагічні долі воїнів УНР після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. розкриває документальний історичний фільм «Не Забуті», створений на основі спогадів дітей та онуків УНР-івців, які живуть у Польщі. Авторами стрічки є телеведучий О. Криштопа і режисер В. Сівко⁴⁹⁸.

⁴⁹⁵ Давидюк Р. Українська революція 1917–1921 рр. у дискурсі національної пам'яті міжвоєнної Волині. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія*. Чернівці. 2018. № 2. С. 78.

⁴⁹⁶ Колянчук О. За нашу і вашу свободу. Учасники українських визвольних змагань 1917–1921 рр. Місця пам'яті в Польщі. Довідник. Дрогобич: Вид-во «Коло», 2018. С. 109.

⁴⁹⁷ Колянчук О. За нашу і вашу свободу. Учасники українських визвольних змагань 1917–1921 рр. Місця пам'яті в Польщі. Довідник. Дрогобич: Вид-во «Коло», 2018. С. 124–126.

⁴⁹⁸ URL: <https://tv.suspilne.media/news/8202>. Дата звернення: 14.11. 2019.

Після відновлення Української незалежної держави у 1991 р. поступово повертається історична пам'ять на національному, локальному, особистісному рівнях. У державній політиці пам'яті країни та волинського регіону утвердились визначні діячі Української революції 1917–1921 рр. Зокрема, у Луцьку 2001 р. встановлено пам'ятник Михайлові Грушевському, у Рівному тоді ж з'явився перший в Україні пам'ятник Симонові Петлюрі. Поступово повертається пам'ять і про менш відомих діячів УНР, життя яких було пов'язане із Західною Волиню. Відновлено надмогильні пам'ятники емігрантам УНР Б. Магеровському у Здолбуніві, К. Вротновському-Сивошапці та В. Тютюнику у Рівному, М. Шугаєвському в Острозі, О. Алмазову у Луцьку.

Ще у радянський час зусиллями небайдужих краян вдалося зберегти місце поховання підполковника Армії УНР, генерал-хорунжого УПА Л. Ступницького у с. Дермань Другий Здолбунівського району, що загинув у квітні 1944 р.⁴⁹⁹ Сьогодні на могилі встановлено пам'ятник.

Існують випадки поховань емігрантів їхніми родинами. Згаданий вище П. Шевело помер у 1974 р. у Польщі, але мріяв бути похованим у рідній Дубровиці. Лише у 1995 р. донька Олександра Новацька (Шевело) змогла виконати волю батька: його прах було перенесено на батьківщину⁵⁰⁰.

Для відновлення і збереження національної пам'яті про події та учасників Української революції, увічнення жертв репресій комуністичного режиму значну роботу проводить Український інститут національної пам'яті (УІНП). Зусиллями його працівників було створено інтерактивну карту «Місця пам'яті Української революції 1917–1921 років», серед яких чільне місце посідають пам'ятники, меморіальні дошки, встановлені на честь подій та діячів Української революції, як також віднайдення могил (місць поховань) учасників тих подій⁵⁰¹.

Ці місця є не лише важливими факторами реконструкції минулого, а й чинниками національно-патріотичного виховання молодого

⁴⁹⁹ Реабілітовані історією. Рівненська область. Кн. 6. / Упорядн. О.А. Білоконь, Р.П. Давидок, А.А. Жив'юк (кер.) та ін. Рівне, 2016. С. 9–10.

⁵⁰⁰ Архів автора. Інтерв'ю з Олександрою Новацькою (Шевело), записані 1.08.2019. м. Білосток. Республіка Польща.

⁵⁰¹ URL: <http://unr.memory.gov.ua/mara-kieva> Дата звернення: 14.11. 2019.

покоління, складовою історичної пам'яті українців. Меморіальну мапу регіону сьогодні формують, зокрема: «Стела пілотам УНР» у Луцьку⁵⁰², «Братські могили вояків Армії УНР» (м. Костопіль, м. Радивилів, м. Здолбунів, с. Шубків Ровенського району, м. Сарни та ін.), «Пам'ятний хрест» на могилі гімназистів, які загинули у боях з більшовиками на станції Кривин у 1919 р., на Замоквій горі в м. Острогор та ін.⁵⁰³.

Встановлено у містах краю значну кількість меморіальних, інформаційних дошок. На фасаді Народного дому у Рівному обладнана меморіальна дошка С. Петлюрі, на будівлі військового шпиталю – В. Тютюннику, на приміщенні Ровенського обласного краєзнавчого музею – І. Огієнку. Меморіальну дошку С. Петлюрі споруджено на будівлі Здолбунівської СШ числом 5 та на фасаді будинку місцевого залізничного вокзалу. Пам'ять про перебування М. Грушевського увічнена дошкою на будинку залізничного вокзалу в Сарнах. У Кременці змонтовані інформаційно-меморіальні дошки на будинках, де жили Роман Бжеський, Борис Козубський⁵⁰⁴. Дошка на честь Модеста Левицького відкрита у Луцьку на будинку колишньої української гімназії, гімназії числом 4 обласного центру присвоєно його ім'я. Надмогильний пам'ятник міністру здоров'я ДЦ УНР в екзилі, письменникові, лікарю на цвинтарі у с. Гараджа поблизу Луцька⁵⁰⁵.

Хрести і пам'ятні знаки увічнюють місця розстрілів і поховань жертв репресій НКВС, зокрема: «Пам'ятник жертвам політичних репресій НКВС у 1941 р.» у Берестечку Горохівського району Волинської області, «Могили жертв розстрілів НКВС у Кременецькій тюрмі», «Братська могила Січових стрільців та громадян, розстріляних НКВС» на Лодомирському цвинтарі у Володимирі-Волинському, «Пам'ятний знак жертвам НКВС Луцької тюрми» (м. Луцьк), «Хрест на місці поховання жертв розстрілів у червні 1941 р.» (м. Ковель), «Меморіальна дошка пам'яті розстріляних у Дубенській в'язниці» (м. Дубно). Зусиллями меморіально-пошукового центру «Доля» були віднайдені рештки 29 людей,

⁵⁰² Бондаренко Г., Кузьмич М. Увічнення історичних постатей та важливих подій у пам'ятниках Луцька. *Краєзнавство*. 2010. № 4. С. 16–24. С. 21.

⁵⁰³ URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> Дата звернення: 14.11.2019.

⁵⁰⁴ URL: http://bibliokrem1.blogspot.com/p/blog-page_17.html Дата звернення: 14.11.2019.

⁵⁰⁵ URL: <http://project72288.tilda.ws/page248896.html> Дата звернення: 14.11.2019.

розстріляних у тюрмі м. Дубно у червні 1941 р. У жовтні 2019 р. їх перепоховали на місцевому цвинтарі⁵⁰⁶.

У рамках Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» багато вулиць в регіоні названо іменами учасників Перших визвольних змагань⁵⁰⁷.

Надзвичайно важливо, що сьогодні зберігається пам'ять на особистому, рівні, активізується вивчення родинної історії. Пам'ять про свого батька С. Бачинського, розстріляного у Биківні, береже і популяризує його син, М. Бачинський, житель Львова, автор низки книг про свою родину⁵⁰⁸. Зберігає пам'ять про діда, старшину Армії УНР, що після інтернування жив в Острозі, внучка Л. Богун, жителя м. Харцизьк, яка у 2014 р. з родиною вимушено переїхала до Києва.

У м. Луцьку рішенням загальних зборів працівників підприємства «Шлях» та за ініціативи директора І. Мирки у 2006 р. встановлено «Пам'ятник Героям Крут». Поштовою до реалізації цієї ідеї стало те, що в бою під Крутами загинув рідний дід Івана – М. Мирка⁵⁰⁹. Наприкінці 2009 р. у межах конкурсу мультимедійних проєктів, присвячених бою під Крутами та Акту Злуки, журі відзначило документальний фільм «Цілитель воленьки або рецепти мужності патріота», створений аматорською кіностудією «Волинь» про М. Рожка, вояка Армії УНР, згаданого вище у цій статті⁵¹⁰.

Пам'ятний знак усім вивезеним з України встановлений у м. Дубровиця з ініціативи О. Новацької (Шевело), відомої у Польщі поетки та громадської діячки. Вона особисто сприяла появі цього знаку на місці колишнього будинку її батька, вояка Армії УНР П. Шевела⁵¹¹.

⁵⁰⁶ URL: <https://rv.suspilne.media/news/41817>. Дата звернення: 14.11.2019.

⁵⁰⁷ Вулиці Рівного вам розкажуть. Бібліографічний покажчик. Уклад. Л. Гришук; наук. ред. А. Жив'юк. Рівне : Волинські обереги, 2019. 288 с.

⁵⁰⁸ Бачинський М. Сергій Бачинський. Спогади сина. Львів, 2004. 250 с.

⁵⁰⁹ Бондаренко Г., Кузьмич М. Увічнення історичних постатей та важливих подій у пам'ятниках Луцька. Краєзнавство. 2010. № 4. С. 16–24. С. 23.

⁵¹⁰ Верстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. у політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. URL: http://history.org.ua/JournALL/revol/revol_2010_5/2.pdf. Дата звернення: 10.11.2019.

⁵¹¹ Архів автора. Інтерв'ю з Олександрою Новацькою (Шевело), записані 1.08.2019. м. Білосток. Республіка Польща.

Публікацію невідомих матеріалів, документів, актуалізацію наукових і публіцистичних дискусій здійснює онлайнове суспільно-історичне, науково-популярне видання «Історична правда» (головний редактор В. Кіпіані)⁵¹². Започаткований ним спецпроєкт «Революція 100» присвячений актуальним, малодослідженим, дискусійним проблемам Української революції, де, зокрема, друкується інформація про учасників тих подій і їхню долю.

100-річчя Української національно-демократичної революції відзначається цілою низкою заходів: відкриттям виставок, проведенням конференцій, публікацією наукових праць, художніх творів, меморіалізацією місць пам'яті. Однак подібних заходів недостатньо. На багатьох сайтах історії сіл і містечок Волині період революції 1917–1921 рр. майже не висвітлюється, мало популяризуються також учасники тих подій, діяльність яких пов'язана з локальною історією краю. Дещо ширше представлена трагічна сторінка організованих сталінським режимом репресивних акцій проти місцевого населення.

Повертає пам'ять про сотні тисяч жертв політичних репресій в Україні один із наймасштабніших і суспільно значимих наукових проєктів – серія науково-документальних видань «Реабілітовані історією». Проєкт згідно з постановами Президії Верховної Ради України⁵¹³, Кабінету Міністрів України⁵¹⁴, започатковано у 1992 р. і розраховано на видання 27 томів (за кількістю областей України разом з АРК). Означені томи включають документи, спогади, історичні нариси, але головне – це мартиролог жертв репресій. Томи проєкту Ровенської, Волинської, Тернопільської областей, серед інших, висвітлюють долю українських емігрантів на території Західної Волині, які зазнали репресій від комуністичного режиму. У книгах серії «Реабілітовані історією» вміщені довідки на осіб, архівно-кримінальні справи (АКС) яких зберігаються у фонді «Припинених», тобто на осіб, які були реабілітовані. Після прийняття Закону України від 9 квітня 2015 р. «Про доступ до архівів репресивних

⁵¹² URL: <https://www.istpravda.com.ua/> Дата звернення 19.11.2019.

⁵¹³ Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2256-12>. Дата звернення 10.10.2019.

⁵¹⁴ Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-92-%D0%BF>. Дата звернення 10.10.2019.

органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр.»⁵¹⁵, стало можливим і конче необхідним вивчення АКС «Основного» фонду, тобто справ на не реабілітованих осіб. На порядку денному постає питання про реабілітацію багатьох діячів національно-визвольної боротьби. Відтак наукові дослідження і повернення історичної пам'яті жертв тоталітарного режиму ще продовжуватиметься.

Таким чином, найголовнішим завданням радянського режиму у Західній Волині на першому етапі Другої світової війни було встановлення контролю над потенційно ворожим йому суспільством. Ця мета досягалася передовсім репресіями, наслідком яких стала цілковита ліквідація унерівського середовища в регіоні. У сучасних умовах розбудови Української держави і утвердження демократичного суспільства пам'ять про діячів Української революції 1917–1921 рр., які після її поразки осіли на території Волинського воеводства і зазнали репресій у період першої радянзації, поступово повертається до нащадків. Хоча ми лише на початку цього складного шляху.

Руслана ДАВИДЮК

⁵¹⁵ Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-dostup-do-arkhiviv-represivnikh-organiv-komunistichnogo-totalitarnogo-rezhimu>. Дата звернення. 21.10.2019.

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ/ПРИЄДНАННЯ/ІНКОРПОРАЦІЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДО СРСР/УРСР ЯК КОНФЛІКТ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Позбавлення історичної пам'яті країни – це завжди територія для злочинів Каїна. А тому лише країна, здатна вибудувати етичну параболу своєї історичної пам'яті, стає Батьківщиною для себе, а відтак і розуміє вибір Батьківщини інших народів⁵¹⁶. Вказані роздуми культуролога О. Пахльовської є актуальними й при розгляді етнополітичних і соціокультурних трансформацій на українсько-польському пограниччі, західних землях України у час Другої світової війни та повоєнний період. Зрештою, в історії нічого безслідно не виникає і не зникає, особливо коли на внутрішню політику країни (країн) впливає геополітика великих держав. Відтак історик повинен розкривати корені минулих історичних конфліктів не лише через вину ворогів чи опонентів, але й через розуміння трагедії Іншого.

Вибух Другої світової війни 1 вересня 1939 р. викликав у сучасників різні асоціації. Керівництво СРСР хизувалося швидкою перемогою Червоної армії над «буржуазно-поміщицькою»/«панською» Польщею, звільненням від панського ярма, приєднанням до СРСР/УРСР Львова і Перемишля, Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну, багатих карпатських лісів, перенесенням західного кордону майже на 250–300 кілометрів, до берегів Сяну. Прості наддніпрянці раділи припиненню воєнних дій на цьому кордоні, порятунку місцевого населення від фашистської окупації, головно ж – зміцненню української родини, поповненню «могутньої сім'ї народів» – СРСР. Польські міщани, підприємці, боячись руйнувань своїх кам'яниць, репресій сталінської влади і захищаючи свою приватну власність, нерідко зустрічали радянські танки⁵¹⁷

⁵¹⁶ Пахльовська О. Захід України проходить по одній лінії: між Європою і не-Європою. Інтерв'ю з Л. Івшиною. *День*. 2004. 30 грудня.

⁵¹⁷ До Львова ввійшло лише 40 танків, інші 120 вийшли з ладу дорогою від кордону. Див.: Радянські органи державної безпеки у 1939–червні 1941 р. / [упоряд. В. Даниленко, С. Кокін]. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 196